
RAZISKOVANJE PREGONA KOROŠKIH SLOVENCEV

»Čustva nas in onih«

Nataša Visočnik

107

IZVLEČEK

Članek raziskuje delo na terenu, ki je vedno znova globoka čustvena izkušnja tako za pripovedovalca kot tudi za raziskovalca. Dogodki, ki se odvijajo na terenu, in ljudje, ki pripovedujejo svoje življenjske zgodbe, spremenijo nekatere načine raziskovalčevega dožemanja kraja in ljudi. Skozi življenjske zgodbe raziskovalci spoznavamo način življenja, mišljenje in čustva ljudi v preteklosti. Dobro razumevanje čustev in občutkov pomeni boljše razumevanje družbe, saj pogosto samo čustva omogočijo dostop do razumevanja situacije. Spoznanja, ki jih dobimo na terenu, lahko pomagajo razumeti lastno življenje, lahko so navdih in tudi izkušnja. **Ključne besede:** pregon koroških Slovencev, druga svetovna vojna, raziskava na terenu, spomini, čustvene travme, strah

ABSTRACT

The article explores field work as a recurring, deeply emotional experience for the narrator as well as the researcher. The events in the field and the people who tell their life stories change the researcher's perception of a place and its people. Through life stories researchers learn about the way of living and thinking of people and their feelings in the past. A good understanding of people's emotions and feelings provides a better understanding of a society, because often only emotions lead us to understanding a situation. Findings acquired in the field can help us to understand our own life, they can be an inspiration as well as an experience.

Key words: persecution of the Carinthian Slovenes, Second World War, field research, memories, emotional traumas, fear

Uvod

Življenjske zgodbe koroških Slovencev se navezujejo na čas, ki v zgodovinskem spominu Avstrije ni imel in še vedno nima pravega mesta. Leta 2002 je bila 60-letnica pregona koroških Slovencev v nacistični rajh in to je bil povod, da se je spregovorilo o nekdanjem nasilju in se spraševalo, kako bi se ta zgodovinska resnica bolj zasidrala v večplastno identitetno podobo koroških Slovencev. Raziskovanje vojnih travm v Avstriji se je po osvoboditvi dolgo preprečevalo in še danes naj ne bi »motilo« navidezno harmonične vzajemnosti družbe.

Vojne travme so doživljali tako storilci kot žrtve in za njihovo obvladovanje je nujno soočanje z njimi. Neobdelane vojne travme so strelivo za populistične politike, ki te travme zlorabljajo za svoje nacionalistične namene. Z virusom nacionalizma so odraščale mlade generacije, ki niti v šoli niti v javnem življenju niso smele izvedeti, kakšni zločini proti človeštvu so bili storjeni pod kljukastim križem. Zato ne potrebujemo samo spominjanja na odrinjeno preteklost, ampak smo bolj kot kdaj poprej potrebni poglobljanja v skrb zbujujočo sedanost. Pomembno je, da narod samega sebe in lastne preteklosti ne prikazuje na repu vsakdanjega razvoja in da se prebije med razvite družbe in narode v Evropi in svetu (Koroški koledar 2002: 17).

108

Da bi se seznanili z zgodovino in sodobnim pogledom na pregon koroških Slovencev v času druge svetovne vojne, smo se v okviru etnološke delavnice¹ pogovarjali z ljudmi, ki so bili pregnani s svojih domov, z ljudmi, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem boju, in z zgodovinarjem. Zgodbe so si v okviru zgodovinskih dejstev podobne, razlikujejo pa se po dogajanju v posameznih družinah, po čustvenem sprejemanju dogodkov in po spominu pripovedovalcev. Osebne izpovedi ljudi so nas vse, ki se s to temo še nismo srečali, pretresle in nas prisilile, da smo se zamislili nad sočlovekom in nad svetom nasploh.

Ponavadi na terenu raziskujemo, dokumentiramo, zapišemo in povzamemo le teme, zaradi katerih smo šli na teren. Pri tem gremo velikokrat mimo občutkov ljudi, ki jih sprašujemo, pa tudi naših občutkov, ki se pojavljajo pri spoznavanju določene teme. Pri temi, ki smo jo raziskovali v občini Bilčovs, pa je skoraj nemogoče, da ne bi omenili čustev ljudi, ki so to doživljali in tudi čustev nas poslušalcev. Pri raziskovanju problema pregona ljudi iz Bilčovsa, od koder je bilo pregnanih sedem družin, smo se znašli namreč pred zelo čustveno temo. Kljub časovni oddaljenosti je spomin na preživete grozote in čustvene travme še vedno močno prisoten. Raziskovali smo del življenjskih zgodb iz obdobja, ki je pustil veliko sledi tudi v sodobnem času. Kot pravi Ramšakova (2002: 93), je ukvarjanje s tujimi življenjskimi zgodbami nujno tudi osebna interakcija med raziskovalcem in pripovedovalcem. Prepletenost več zgodb se kaže v vživljanju in posledično identificiranju s sogovornikom med intervjujem in pri transkripciji (empatija). To smo doživljali vsi prisotni, kljub mladosti posameznih članic delovne skupine. Predvsem zaradi takšne tematike so bila čustva veliko bolj prisotna kot pri kakšni drugi, ne tako pereči in težki temi.

Zgodovina

Cilji nacionalsocialistične politike, da napravi Nemčijo za najmočnejšo državo Evrope, morda celo vsega sveta, in da na novo porazdeli gospodarske vire v

¹ Pričujoči članek je predelava članka Pregon koroških Slovencev, ki je nastal kot rezultat etnološke delavnice v Bilčovsu na Južnem Koroškem v Avstriji, julija 2003. Članek je nastal na podlagi tedenskega raziskovalnega terenskega dela 11. delavnice v sodelovanju z Mestno ZPM Slovenije v Ljubljani in SPZ v Celovcu.

prid Nemčije, so bili dosegljivi le z vojno. Mogočna Nemčija naj bi bila zgrajena na rasistično organizirani in legitimirani družbi, ki bi zdrave, po rasističnih kategorijah »polnovredne« Nemce združila v ljudski skupnosti in upravičevala njihovo izvajanje oblasti nad »manjvrednimi« narodi. Slednji so bili obsojeni na izgubo svojega narodnega bogastva, na izkoriščanje delovne sile, na kulturno primitivnost ali pa, kot npr. Judje in Romi, najprej na pregon iz nemškega oblastnega območja, potem pa na iztrebljenje.

Ko je Nemčija napadla Jugoslavijo in si jo skupaj z Italijo, Bolgarijo in Madžarsko razdelila, so bile že izdelane vse ideološke in praktične priprave za izvajanje nadaljnje politike na nemško zasedenih območjih. Štajerska, Koroška in Gorenjska do Ljubljane so bile priključene Nemčiji in začelo se je obdobje germanizacije z vrsto posebnih ukrepov in kontrol. Vsi Slovenci na območju nemške civilne uprave so se morali podrediti rasističnemu in političnemu vrednotenju, ki je odločalo o tem, ali so prebivalci vredni, da se jih ponemči in da dobijo nemško državljanstvo ali ne. Začelo se je tudi izseljevanje Slovencev, ki so imeli zemljiško posest ter so bili predvideni za ponemčenje, na vzhod Evrope ali pa v nemška taborišča (Stuhlpfarrer 2002: 18–20).

Nacistično preganjanje je veljalo tudi delu koroških Slovencev, ki so govorili slovensko in bili narodno zavedni, in tudi neopredeljenim, ponavadi tistim, ki so v določenih situacijah spontano uporabljali slovenščino. Po drugi strani so se ravno slovensko govoreči nemški nacionalisti spremenili v najbolj vnete naciste, ki so zagrizeno zasledovali vse, kar je bilo slovenskega. Cilj nacistične politike na Koroškem je bil jasen: dokončna odstranitev slovenščine s tega prostora in izginotje Slovencev kot samostojne etnične skupine. Pravi odnos do Slovencev se je pokazal takoj po napadu na Jugoslavijo aprila 1941, že naslednje leto, aprila 1942, pa so jih pregnali z domačij in preselili v Nemčijo (Sima 2002: 22 –29).

Pregon z domačij je bil nenaden in ljudje ga niso pričakovali. Deloma so ljudi deportirali naravnost iz postelj. Dali so jim do eno uro časa za pakiranje. V taborišču v Žrelcu so vse osebe registrirali, slikali in jim dali številke. Prejeli so izkaznice in pločevinaste oznake z vgravirano številko. Vsaki družini je bila dodeljena posebna številka. Poslej jih niso več klicali po imenu, temveč po ustrezni številki. Tako so jim vzeli identiteto, postali so številke.

Navesti so morali velikost posestva, število živine, zaloge, opremo ter kmetijsko orodje in stroje. Nato so morali s svojim podpisom potrditi predajo premoženja predstavnikom Nemškega urada za naselitev. Kmetije so neposredno potem predali v obdelovanje priseljencem iz Kanalske doline ali pa dali v zakup domačim interesentom in strankarskim tovarišem (Entner 2002: 56).

Iz žrelskega taborišča so jih v naslednjih dneh odpeljali v Wassertrüdingen, Hagenbüchach, Markt-Bibart, Glasow in Frauenaaurach v Nemčijo. Frauenaaurach in Hesselberg pri Wassertrüdingenu sta bili posebej zgrajeni barakarski taborišči, ostala taborišča pa so bila zasežene privatne hiše, samostani ali kulturne dvorane. Družine so morale pogosto menjati taborišča in se prilagajati novim okoliščinam (Entner 2002: 59).

Razmere v taboriščih so bile različne. Najprej je za nove prišleke nekaj tednov veljala prepoved zapustiti strogo zastraženo taborišče, kasneje pa so kontrolo nekoliko omilili. Dragocenosti, osebne dokumente in denar so zapornikom odvzeli, da bi tako preprečili poskuse pobegov. Pobeg so kaznovali z napotitvijo v koncentracijsko taborišče in odvzemom otrok. Taborišče so smeli zapustiti samo z dovolilnico. Prepovedan je bil obisk cerkve, versko življenje, obiski v taborišču. Kontrolirali so dopisovanje, ki je moralo biti v nemščini. Vsi so morali govoriti nemško. Ponekod so zasegli pakete z živili, ki so jih poslali domači, ponekod pa ne. Pogosto so tisti, ki so bili na prisilnem delu na vasi, vzpostavili stike s poštnimi in z železniškimi uslužbenci, ki so jim pomagali. Prehrana, higiena in zdravniška oskrba so bile zelo pomanjkljive. Nekateri dojenčki, otroci in stari ljudje so zaradi tega v taboriščih umrli (Entner 2002: 60).

Vsi mladi in odrasli do 60. leta, če jim ni bilo treba oskrbovati dojenčkov in majhnih otrok, so morali na prisilno delo. V glavnem so bila to nekvalificirana dela v industriji in obrti, v poljedelstvu in gozdarstvu. Ženske, predvsem mlada dekleta, so dodelili gospodinjstvom. Nekateri so bili zaposleni v bližnji okolici in so se vsak dan vračali v taborišče, drugi so bili med tednom na delovnem mestu in so k svojim družinam prihajali ob koncih tedna ali pa še redkeje. Na delovnih mestih so ravnali z njimi zelo različno, tudi prehrana ni bila povsod enaka. Nekateri so trpeli hujšo lakoto kot v taboriščih, druge pa so skrbno spravili k močem (Entner 2002: 61).

Dva meseca po koncu vojne so Američani osvobodili vsa taborišča, ljudi so naložili na vlake in jih poslali v Beljak. Britanske oblasti so bile presenečene, saj jih ameriške oblasti o prihodu vlaka niso obvestile. Vojaška vlada je morala improvizirati. Najprej je nameravala vlak vrniti preko meje cone, vendar so bili v njem avstrijski državljani, zato so jih jugoslovanski mejni oficirji poslali nazaj v Beljak. V naslednjih dneh so se prihodi vlakov s pregnanci vrstili, z enim izmed njih je prišel tudi dr. Tischler, ki se je takoj odpravil v Celovec na pogovor s predstavniki vojaške vlade. Šele po štirih dneh neprimerne namestitve v Celovcu so se prve družine smele vrniti v domače vasi. V naslednjih dneh pa so vsi zapustili Celovec in se vrnilo na svoje domačije (Entner 2002: 66, 67).

Vrnitev na lastno domačijo pa ni bila omogočena vsem. Marsikdo je moral iskati zavetje pri sorodnikih ali znancih. Nekateri skrbniki so se namreč branili zapustiti kmetijo ali pa je bila domačija v tako slabem stanju, da se ni bilo mogoče vseliti. Tudi sosedje jih niso vedno z veseljem sprejeli. Nekateri so se od njih odvrnili, se jih izogibali ali v najboljšem primeru molčali. Prišlo je do besednih in telesnih napadov. Polja so lahko obdelovale in pripravile drva za zimo le tiste družine, ki so se vrnile takoj po vojni, še pred velikim transportom. Nekatero družino, predvsem tiste iz Fraenauracha, so se vrnile na Koroško šele septembra. Te se na zimo niso mogle pripraviti in so ostale brez vsega. Koroški Slovenci, ki so se vrnili, večinoma so bili to kmetje, so morali živila kupovati in so bili odvisni od občinskih živilskih kart. Le redki so imeli nekaj denarja. Ostali so morali delati pri drugih kmetih. Včasih so si kaj izposodili od sorodnikov ali pa jim je občina odobrila predujem (Entner 2002: 68).

Življenjske zgodbe

V tednu, ki smo ga preživel med domačini v Bilčovsu, smo spoznavali življenjske zgodbe nekaterih ljudi, ki so bili udeleženci tega pregona ali pa so kako drugače doživljali obdobje druge svetovne vojne. Glavna metoda pridobivanja informacij na terenu je bil intervju. Intervjuvanje je najpomembnejše dejanje pri zbiranju življenjskih zgodb in uspeh je odvisen prav od izkušnosti in zaznavanja med intervjujsko situacijo (Ramšak 2002: 94). Intervju je tehnika zbiranja podatkov z neposrednim ali posrednim spraševanjem. Je načrtovan in usmerjen pogovor za zbiranje mnenj, potrebnih za gradivo in je najpogostejša in najpomembnejša tehnika pri etnološkem terenskem delu. Intervjujska situacija je neponovljiv del intervjuja in je odvisna od mnogih dejavnikov (družbenih, kulturnih, jezikovnih, komunikativnosti spraševalca in intervjuvanca). Predvsem intervju, s katerim sprašujemo po življenjski zgodbi, ima nekaj posebnosti; v tem primeru imajo velik pomen družbene vloge in informacije so odvisne prav od njih (Ramšak 2002: 94).

Na terenu v Bilčovsu nismo spraševali po celotni življenjski zgodbi, zanimal nas je le določen del preteklosti v življenju posameznika. Velikokrat se takšna zgodba začne z določitvijo starosti pripovedovalca v takratnem obdobju, s kratkim opisom razmer in nadaljuje s primerjavo z današnjimi razmerami, kot je povedala gospa G.: *»Bila sem stara dvanajst let, ko so nas izselili. Velika razlika je danes imeti dvanajst let ali pred šestdesetimi, sedemdesetimi leti, tega se ne da primerjati. Živela sem v dobri družini, zelo redko smo šli iz domače vasi. Tako je bilo doživljanje ob ločitvi od doma in kasneje še od staršev drugače občuteno. Danes so vsi bolj vajeni iti od doma. Najprej so nas odpeljali od doma, potem pa so me še ločili od staršev.«*

Z intervjujem dobimo informacije, ki jih ne moremo preveriti z opazovanjem. Med temi informacijami so verovanja v nadnaravno, tradicija, miti, sanje, ki se v določenih oblikah lahko izražajo v vedenju. Podobno je s čustvi, sodbami in vrednotami. O teh stvareh pripovedovalci neradi govorijo, zato jih je treba spodbuditi na različne načine (Ramšak 2002: 94). Firth po izdaji dnevnika Bronislava Malinovskega pravi, da etnograf ni samo zapisovalec družbenega življenja, temveč je tudi tisti, ki vpliva na življenje in je hkrati potrjen njegovim vplivom. S tem Firth zavrže in uniči stereotip o raziskovalcu na terenu, ki opisuje, zapisuje in potem piše o tem gradivo, ki se ga navidezno ne dotikajo njegove ali njene izkušnje (Ramšak 2002: 97). Kajti tudi raziskovalci so ljudje, ki se spoprijemajo z najrazličnejšimi dogodki in občutki.

Pri kvalitetnem raziskovanju se raziskovalec zaveda, da se ne more izključiti iz dogajanja, ki ga proučuje, in da vpliva na dogajanje, ki ga opisuje. Raziskovani se odzivajo na njegovo navzočnost in/ali na njegove postopke in samo raziskovalno situacijo. Poleg tega tudi sam doživlja dogajanje, ki ga opisuje ali proučuje. Raziskovalec deluje tudi kot občutljiv raziskovalni instrument, ki skozi čustva ali miselne odzive odkriva nova spoznanja o proučevanem predmetu. Tako etnolog, ki se ukvarja z življenjskimi zgodbami, teh ne more poslušati in zapisovati zgolj kot abstraktne in njemu tuje izpovedi, saj v intervjujskem srečanju nujno vzpostavi neki

odnos s pripovedovalcem. To je srečanje več posameznikov, ki imajo različne izkušnje in znanja in vplivajo drug na drugega (Ramšak 2002: 99).

Pripovedovanje življenjske zgodbe ni enosmeren proces, gre zmeraj za dialog. Takšen intervju zadeva neposredno subjektovo osebno doživljanje časa, prostora in družbe in prinaša jasnejšo perspektivo o pomenu človekovega življenja. Pripovedovalec svoje dolgo negovane spomine na izkušnje in razumevanje svoje vloge v življenju deli še z nekom, ki ga največkrat lahko posluša bolj nepristransko kot ljudje, s katerimi živi ali ga poznajo. Ramšakova pravi, da je lahko pripovedovanje življenjske zgodbe vsekakor katarza za pripovedovalca, pogosto pa tudi za poslušalca (Ramšak 2002: 99). Podobno razmišlja tudi Fabrijeva (1995: 152, 153), ki v članku o spominih na nasilje omenja Nietzschejev citat o povezavah med spominom, zgodovino in bolečino, ki pravi, da se spomin ustvarja z zadano bolečino in da je zgodovina preostanek kolektivnega trpljenja. Veliko ljudi, ki so preživeli grozote, je poudarilo katarzični učinek pripovedovanja o svojih travmatičnih izkušnjah.

112

Tega se zavedajo tudi sami pripovedovalci, pripovedovanje jim nekako olajša trpljenje, ki so ga poskušali pozabiti. Problem je, ker ljudje nimajo pogosto možnosti pripovedovanja in s tem očiščevanja. Tako etnologi in antropologi na terenu velikokrat prevzamemo vlogo poslušalca. Pogosto pa se v tej vlogi znajdejo tudi ljudje, ki živijo s pripovedovalcem. Razmerje med njimi je drugačno kot razmerje med pripovedovalcem in raziskovalcem. Ljudje, ki živijo skupaj, lahko s tem razumejo dogajanje v sodobnosti, ki je pogosto posledica dogodkov v preteklosti. Gospa G. je svoja doživetja opisala tako sinu kot tudi hčerki: »*Otroci so danes tako zaposleni, da sploh nimajo več časa za pogovor. Moj oče pa je zmeraj hotel pripovedovati in morali smo ga poslušati. Priložnost, da sem povedala o dogodkih, se je pojavila, ko sva se s sinom peljala na Dunaj. Pripovedovala sem tudi hčerki, ki je kasneje na to temo pripravila oddajo na radiu ORF2. Pa sva obe tako jokali. Te stvari je treba predelati in dati ven iz sebe, je veliko lažje potem.*«

Tuja življenjska zgodba lahko spraševalcu in pozneje objavljena tudi bralcu pomaga razumeti lastno življenje, lahko je navdih, lahko se iz nje česa nauči, lahko je izkušnja. Z razumevanjem preteklosti in sedanosti se tako spraševalcem kot pripovedovalcem jasni tudi pričakovanja glede na prihodnost. Seveda ljudje različno doživljamo svoje življenje, zato obstajajo tudi njegove različne interpretacije (Ramšak 2002: 99).

Pri analizi terenskega gradiva in branju literature na temo pregnanstva so bile konstantno prisotne podobe in doživetja pripovedovalcev. Vživljanje v njihovo življenje je skoraj neizogibno predvsem ob stiku z njimi, pa tudi kasneje ob transkribiranju intervjujev in ob analizi gradiva. Ob ponovnem doživljanju dogodkov, ki so jih nekateri že skušali pozabiti, so namreč marsikateremu pripovedovalcu tekle solze, tako moškim kot ženskam, in takrat se je intervju prekinil. »*Ne bo šlo naprej. Bo bolje, če si tole sami preberete, je vse zapisano. Če berem jaz, je tako, kot bi se v tem trenutku vse ponovilo.*« To se je zgodilo pri našem prvem intervjuju in je pustilo precejšnje posledice na vsej skupini. Nihče tega ni pričakoval, zato

smo bili zelo presenečeni. To je tudi dokaz, da je vsaka intervjujska situacija neponovljiva, enak intervju bi v drugo zagotovo potekal drugače.

Pri intervjujih gre torej pogosto za vživljanje v življenja drugih, kar je pomembno za lažje razumevanje dogodkov, ki jih raziskujemo. Empatija je po Južničju posebna prilagoditvena sposobnost, zlasti v dojemanju drugačnosti, je tudi oblika človekoljubja (Ramšak 2002: 103). V vseh poklicih, kjer je osnovna narava dela usmerjena predvsem v delo z ljudmi, so poleg znanja in izrazite motivacije potrebne še določene osebnostne lastnosti, brez katerih pri takšnem delu ne moremo biti uspešni. Ena od teh je empatija, ki jo razumemo kot vživljanje, dejanje projiciranja samega sebe v določen položaj, kot obliko identificiranja z nekom. Pri empatiji gre za sposobnost, ki je po svoji naravi intelektualno-emocionalna in nam omogoča, da preniknemo v duševnost druge osebe, vendar se z njo ne poistovetimo. Komponenti empatije sta afektivno-emocionalna in kognitivno-intelektualna. Prva zajema dojemljivost za sprejemanje razpoloženja in občutij drugih, torej sposobnost soobčutenja. Druga pa je sposobnost, da ocenimo svet in ljudi s stališča drugega človeka, tako da se v določeni situacije lahko postavimo v njegovo vlogo (Ramšak 2002: 104).

Problem, na katerega opozarja Ramšakova (2002: 104), je pretirano vživljanje v sogovornikovo situacijo. Zaradi hipersenzibilnosti ali nepoznavanja vloge empatije v intervjujski situaciji pride do prelivanja identitet, kar povzroči občasne težave pri razločevanju med svojim in pripovedovalčevim doživljanjem sveta. Empatija je eno najpomembnejših orodij, s pomočjo katerih razumemo druga mišljenja, pogosto različna od naših lastnih, drugačno razumevanje sveta. Pod vplivom kulta objektivnosti in racionalnosti svojih empatičnih spoznanj pogosto ne jemljemo resno, zato nanje nismo pozorni.

Izkustvo čustva na terenu

Antropologija čustev oblikuje bogato podpodročje kot hkratna domena psihološke antropologije, etnopsihologije, kulture in osebnostnih študij, študij ritualov, medkulturne psihologije in psihiatrije in oblikuje povezave s sociologijo, psihologijo, zgodovino in drugimi disciplinami (Telban 1995: 40). Etnopsihologi pogosto omenjajo prepad med čustvom in mislijo v družbah Zahoda v nasprotju z ne-zahodnimi družbami. V teh namreč misel in čustvo nista tako ostro ločena, drug drugega oblikujeta s svojo prepletenostjo (Telban 1993: 140). Telban povzema Lutzovo, ki obravnava čustva kot »ideološko prakso in ne tako kot stvar, ki jo je treba raziskati«. Čustva so v mnogih družbah bolj kolektivno čustvovanje kot pa del posameznikove volje. V Zahodnih družbah je to obratno, saj se čustva bolj obravnavajo v okviru posameznika kot v okviru družbene situacije. Čeprav lahko izkusimo čustva znotraj naših teles, imajo družben pomen, so proizvod družbenega življenja in ne toliko individualni dosežek (Telban 1995: 43).

Kot pravi Geertz, niso samo ideje, ampak tudi čustva, kulturni artefakti v človeku (Telban 1995: 44). Vendar pa so bila čustva v kulturi precej zapostavljena v delih številnih socialnih teoretikov pri raziskovanju kulture, kjer je obstajala racionalna

nagnjenost s poudarkom na »mišljenju«. Razumeti čustveno življenje človeka pomeni razumeti vrste posameznikovih občutkov (jezo, zavist, strah, sram, veselje, ljubezen, domotožje itd.), ki jih ima oseba in okoliščine, ob katerih se pojavijo. Seveda je potrebno biti pri tem pozoren na družbeno kulturni kontekst čustev.

Čustva so ob določenih dogodkih lahko različna. Seveda jih ljudje tudi različno doživljajo. Pri deportaciji koroških Slovencev je šlo predvsem za strah pred neznanim. Ljudje namreč niso vedeli, kam jih bodo odpeljali in kaj se bo z njimi zgodilo. Upokojenka E. nam je pripovedovala, kako so odpeljali njeno družino s staro materjo in dvema majhnima deklicama, starima dve in štiri leta. »Prišli so že opoldan, mož je bil v gozdu, ženske pa smo steljo grabile. Bili smo prestrašeni in nismo vedeli, kaj to pomeni. Hitro sem pograbila torbe za vsakega, z najosnovnejšimi stvarmi, in morali smo na pot. Na poti smo srečali soseda, ki nas je z vozom zapeljal do železniške postaje. Obe z mamó sva jokali, hčerkama pa je bila vožnja na vozu prijetna in sta se čudili, zakaj jokava s staro mamó. Bili sta še majhni in nista vedeli, kaj se dogaja. Ko pa so nas v Celovcu razdelili po barakah s slamo in smo morali tam preživeti noč, sta dekleti začutili domotožje, začeli sta jokati, da ju pika slama in da bi šli domov.«

Ta del intervjuja prikazuje raznoliko dojetanje dogodkov in občutenje ljudi različne starosti. Odrasli, ki poznajo okoliščine dogodkov, jih doživljajo drugače kot otroci, na katere bolj vpliva trenutno dogajanje okrog njih, na katerega se impulzivno odzivajo. Telban omenja Sartra, ki pravi, da je čustvo določen način dojetanja sveta, spreminjanja sveta (Telban 1993: 141). Čustvo mu pomeni »način, kako biva zavest«, in s tem zagovarja stališče, da so čustva zavestna dejanja. Od zgodnjih del je Sartre razlikoval tri pojavne oblike tega, čemur ponavadi rečemo čustva: čustveni vzgibi oz. neposredni občutki; strukturiran odziv na neko situacijo – tj. čustveno vedenje; čustveni odnos, ki traja dalj časa – stanje (npr. ljubezen ali sovraštvo do koga). Opazimo lahko, da je samo čustven vzgib očit, spontan in nedvoumno pristen. Če primerjamo vse tri oblike, vidimo, da se stopnjujeta trajanje in objektivacija.

Pri ljudeh, ki so bili pregnani, je zaznati predvsem čustveno vedenje kot odziv na neko situacijo, ki je ostala v spominu. Pri njih je bil to strah, žalost, obupanost, nemoč, domotožje. Ta čustva so njihovi preganjalci tudi izkoriščali in jih ustrahovali na različne načine. Naša intervjuvanka, ki so jo ločili od staršev in pripeljali v hišo nemškega oficirja, pripoveduje: »Nikoli nisem bila lačna, tudi pretepali me niso, vsega je bilo na voljo. Tudi delo v gospodinjstvu ni bilo pretežko. Bil pa je velik psihični pritisk, ki bi me lahko uničil. Oficir je bil namreč velik sovražnik koroških Slovencev in je velikokrat omenil, da bi bilo potrebno vse starejše ubiti, mlade pa poslati na delo. Pogosto so se tudi norčevali iz mene, predvsem če so imeli obisk. Morda če bi bila starejša, bi to lažje prenesla. Ampak sem bila ravno v starosti, ko sem bila najbolj občutljiva.«

Čustvo je v SSKJ opisano kot duševni proces ali stanje, ki je posledica odnosa med človekom in okoljem. Občutek pa je nekaj, kar se čutno dojame kot lastnost predmetnega sveta ali pa čustvo kot odziv na zunanje ali notranje dražljaje, lahko pa je tudi zavedanje, doživljanje določenega stanja itd. Fajansova (Telban 1995:

44) opozarja, da morajo biti antropologi pozorni na analitično razliko med čustvi (označujejo zasebno, subjektivno stanje z ali brez motivacije družbe in kulture) in čustvenostjo »kot kulturno konstruiranim vzorcem občutka in vedenja, ki sprejema in motivira aktivnost v svetu«. Čustva so tako občutki kot kognitivne konstrukcije, ki povezujejo osebe, dejanja in družbeno okolje. So tudi sistem konceptov, verovanj, odnosov in želja, ki so povezane v kontekstu, zgodovinsko razdeljene in kulturno specifične. Tako znanje kot tudi kulturno in družbeno okolje ter preteklo izkustvo vplivajo na čustva (Telban 1995: 45).

Raziskovanje čustev je pomembno za etnopsihologijo, ker so zanimiva in močno subjektivna izkustva in ker zagotavljajo spoznanje, kako pomembne so družbene vrednote povezane z obnašanjem. Nekateri raziskovalci pravijo, da so čustva v veliki meri »nevidna« drugim, če se ne izražajo skozi telesno gibanje, izrazi obraza ali na kakšen drug način. Dobro razumevanje čustev in občutkov pomeni boljše razumevanje družbe, saj pogosto samo čustva omogočijo dostop do razumevanja situacije (Telban 1995: 48–54).

115

Najmočnejši čustvi, ki sta se pojavljali pri večini pregnanih ljudi, sta bili domotožje in bolečina zaradi delitve družine. Tako pravi tudi pripovedovalec O., ki ga takrat, ko so prišli po njegovo družino, ni bilo doma. *»Hodil sem v gospodarsko dvoletno šolo v Celovcu, kjer sem tudi stanoval. Tistega dne sta prišla dva moška od gestapa in mi povedala, da bodo moji starši izseljeni v Nemčijo. Vprašala sta me, če hočem k njim v Celovec v taborišče. Potem so me želeli prepričati, da bi prestopil k njim. Pa sem rekel, da hočem k staršem. Spravila sta me v avto in me odpeljala v Žrelec v taborišče. Zavedal sem se situacije in tudi posledic, vendar sem bil vesel, da sem zopet pri starših. Povedal sem jim, kaj je bilo in vsi so rekli, da sem naredil prav.«*

Glede na antropologijo sebnosti in občutenja področje čustev ni kvalitativno drugačno od drugih vidikov izkušnje. Ljudje govorijo o občutkih in dejanjih v luči čustev, ki jih opisujejo tako kot opisujejo in sodelujejo v politiki in ritualih. Čustven pomen je v temelju strukturiran z določenimi kulturnimi sistemi in posebnimi družbenimi in materialnimi okoliščinami (Chodorow 1999: 152). Čustvo kot »močan« kulturni koncept »znotraj« iracionalne osebe ni nespremenljivo univerzalno, naravno bistvo, nekontrolirano, nenamensko ali samo popolnoma fizično. Čustvo in sebnost sta zapletena, kulturna in osebna. Ljudje namreč ob enakem dogodku doživljajo različna čustva, ki so povezana s kulturnim okoljem, v katerem človek ustvari pomen teh čustev (Chodorow 1999: 173).

Bateson, ki ga navaja Telban, zagovarja teorijo, da so posamezniki v neki skupnosti po svoji kulturi standardizirani in da je kultura izraz te standardizacije (Telban 1993: 139). Predlagal je dva koncepta: eidos (izraz posameznikovih standardiziranih spoznavnih pogledov) in etos (izraz kulturno standardiziranega sistema, kako posamezniki upravljajo svoje nagone in čustva). Koncept etosa se je zelo uveljavil in številne študije so izpostavile določena čustva kot temelj nekega etosa. V različnih kulturah imajo namreč določena čustva drugačen pomen in pomembnost.

Spomin na dogodke

Spomin je področje etnološkega raziskovanja, ki leži onstran prostora in časa. Je najbolj dragocena lastnina posameznika in skupine, ki si prizadevajo narediti smisel življenja, je material njihovega doživetja, o katerem se lahko govori. Spomin je del narave in v biološkem smislu del vsakega živega bitja. Seveda je obsežen in raznolik le pri človeški vrsti in kot vse drugo, kar je človeško, je spomin utemeljen s kulturo. Individualna izkušnja se posreduje s spominom in kulturo. Izkustva imamo v dogodkih, čustvih, ljudeh, stvareh in njihov pomen se interpretira v kulturnem jeziku, ki se ga učimo za dekodiranje takšne spominske realnosti (Climo 1995:1).

116

Spomin je nedokončan proces, ki temelji na razglabljanju posameznikov in skupin o vsebini in pomenu daljne in bližnje preteklosti. Spomin je močno oseben, poleg tega tudi odseva kulturo v določenem prostoru in času. Preteklost je težko doseči. Je kulturni svet, ki se ga lahko odkriva skozi artefakte in spomin, vendar je občutljiv na konstantno spreminjanje. Zatorej, vedno uporabljamo drobce in delne podatke, z njimi poskušamo sestaviti pretekli svet, v katerem so ljudje živeli in umirali, in celotno kulturo, ki je izginila (Climo 1995: 2–3).

Pristnost pripovedovanja življenjske zgodbe je odvisna tudi od pripovedovalčevega spomina, ki pa se lahko razlikuje od spomina drugih oseb. Čim večja je časovna oddaljenost, tem večja je možnost, da pride pri pripovedovanju do netočnih podatkov, zato je potrebno kakšno stvar preveriti še pri drugih pripovedovalcih ali v ustreznem gradivu. Gospa G. je začela s svojo zgodbo: *»Še danes se spominim, čeprav je že 60 let od tega, tiste pesmi, ki jo je napisal oče. Njegove besede in pesmi so vsem v taborišču dajale upanja na rešitev. Bil je tako zaveden in je verjel, da bomo prišli nazaj.«* Podobno se spominjajo svojih dni tudi drugi ljudje, ki so bili v istem taborišču: *V taborišču Schwarzenberg je bil Janko Ogris tisti, ki se je posebej posvetil mladini, ostale ljudi pa je vzpodbujal, da je treba preživeti in jim s svojim prepričanjem, da pravica mora zmagati in da se bomo vrnil v naše kraje, vlival upanje«* (Koroški Koledar 2002: 77).

Spominjanju nasprotna kategorija je pozabljanje, ki se ukvarja z individualnimi ali skupinskimi poskusi spremeniti zgodovino. Nekateri spomini se ne morejo prilagoditi sodobnemu življenju in situaciji, zato so potlačeni in izpisani iz zgodovine. Pri tem gre tudi za psihološki mehanizem zatiranja bolečih spominov, pa tudi za zavestno potlačitev spominov, ki izzivajo sodobne identitete in dejanja posameznika in skupine. Če je vključena skupina, potem je pozabljanje lahko politično dejanje, je ponovno pisanje zgodovine za podporo sedanjim odnosom moči in pozicij (Climo 1995:3). V primeru koroških Slovencev je bil del oblasti tisti, ki je želel, da bi se te stvari pozabile, da se o tem ne bi pripovedovalo in razpravljalo. Že od vsega začetka na Koroškem namreč zaznamo tudi prizadevanje, da bi žrtvam vzeli spomin, njihovo zgodovino. Kljub temu se je, da bi se dokumentiral zgodovinski potek dogodkov, ohranjal živ spomin na čase zatiranja in da bi se ustvarila osnova za zahteve po poravnavi škode, ves čas zbiral material o pregonu in upor. Zbrani material je bil osnova za razne vloge avstrijskim oblastem, hkrati pa za informiranje mednarodne

javnosti. Prispevki, ki so obujali spomine na pretekle dogodke in jih obravnavali na različne načine, so se pojavljali tudi v časopisih, zbornikih, listih in monografijah. Dragocena pričevanja posameznikov so našla pot tudi v monografije slovenskih zgodovinarjev. Značilnost teh prispevkov je, da avtorji in priče časa dogodkov med drugo svetovno vojno ne gledajo izolirano, temveč da poznajo njihovo predzgodovino. Dogodke vključujejo v splošno zgodovino slovenskega naroda (Obid, Rovšek, 1992: 8).

Večina pripovedovalcev pa se je strinjala, da morajo biti te stvari vedno znova povedane, saj se je predolgo molčalo o njih. Ljudje o tem pripovedujejo, pišejo življenjepise z namenom sporočiti svoja doživetja drugim in v upanju, da se bodo naslednji rodovi iz tega kaj naučili.

Zaključek

Usodni trenutki življenja se človeku vtisnejo globoko v zavest, kar lahko ugotovimo tudi v primeru žrtev nacionalsocialističnega nasilja iz vrst koroških Slovencev. Doživetja so povzročila marsikateri duševni pretres, ki so ga posamezniki skušali preboleti na različne načine. Redki so spoznali, da njihove travme lahko omilita zapisana beseda ali pripoved. Nekateri so začeli s pisanjem dnevnika, kar pa je bilo po koncu vojne zelo nevarno dejanje. Režim ni trpel dokazov svoje nečlovečnosti (Malle 2002: 87).

Kljub temu so ljudje zapisovali svoje življenjepise v želji, da bi otroci in vnuki izvedeli, kaj se je v preteklosti dogajalo in da bi pripomogli k temu, da se to ne bi ponovilo. Vsi sogovorniki so se strinjali, da se tudi danes o tem premalo govori. Ljudje imajo vedno manj časa za poslušanje soljudi in se ne zavedajo, da pogovor velikokrat pomaga pri soočanju z grozljivo preteklostjo. Izpoved pripomore k prebolevanju usodnih trenutkov. Čeprav so vsako leto prireditve in obletnice, je za oblast to zgolj spominjanje na nepomembno preteklost. Praznovanj sicer ne ovirajo, vendar tudi ne pripomorejo, da bi bila bolj množična in da bi zajela predvsem mladino.

Ni pa bil vsak, ki je moral v aprilskih dneh leta 1942 v pregnanstvo, toliko pismen, da bi med tragičnimi časi zapisoval dogodke, pa tudi pozneje tega ni zmožel. Boleče spomine je raje potisnil v nezavedno, kot da bi si jih olajšal s pisanjem. Vzrokov za to je več. Meje Avstrije so ostale enake, zato se mnogim to početje ni zdelo primerno. Prispevali so svoje k porazu nacionalsocializma, v narodnostnem pogledu pa so kmalu spoznali, da bo vse ostalo nespremenjeno. Spomin na huda leta je postal le del slovenskega vsakdanjika, nikoli ni zajel večinskega prebivalstva. Izgnanci tudi niso imeli potrebne strokovne pomoči (Malle 2002: 88).

Žrtve nasilja in njihovi predstavniki imajo željo in potrebo, da spomin na njihovo trpljenje ne bi nikdar zbledel. Prav zaradi dolžnosti do tako imenovane odhajajoče generacije je naloga potomcev, da spomini na prestano trpljenje prednikov, njihovo vero v zmago nad zatiralci in ljubezen do svojega rodu v najhujšem času

ne gredo v pozabo. Zapišejo naj se v narodov spomin kot opozorilo ali kot zgodovinska dokumentacija. To je narodovo bogastvo, ki naj ga podedujejo njihove mlajše generacije, da bi znale bolj ceniti elemente sožitja, hkrati pa s ponosom vstopati v vse oblike njenega obstajanja.

Vsako terensko delo je globoka čustvena izkušnja, saj dogodki, ki se odvijajo na terenu, in ljudje, ki sodelujejo na različne načine, spremenijo nekatere načine dojemanj raziskovalnega kraja in ljudi. Mnenje o svetu, ki se raziskuje, je lahko na koncu drugačno, kot je bilo še pred začetkom terenskega dela. Novi ljudje, novi dogodki, nove življenjske zgodbe se kljub poskusu ostati znanstveno objektivni, dotaknejo čustev raziskovalca in nekoliko spremenijo odnos do sveta. Seveda je mogoče reči, da se nekatere stvari bolj vtisnejo v človekovo zavest kot druge in tako bolj vplivajo na oblikovanje predstave o svetu.

LITERATURA

- CLIMO J., Jacob; TESKI, C. Marea, 1995. Introduction. V: *The labyrinth of memory : ethnographic journeys*. Westport, London, str. 1–13
- ENTNER, Brigitte, 2002. Deportacija. V: *Pregon koroških Slovencev 1942–2002*. Celovec, str. 55–75
- FABRI, Antonella, 1995. Memories of violence, monumenst of history. V: *The labyrinth of memory : ethnographic journeys*. Westport, London, str. 141–159
- KOROŠKI, 2002. *Koroški koledar*. Celovec
- MALLE, Avguštin (ur.), 2001. *Janko Ogris : življenje in delo*. Celovec
- MALLE, Avguštin, 2002. Predgovor. V: *Pregon koroških Slovencev 1942–2002*. Celovec, str. 4–9
- MALLE, Avguštin, 2002a. Spominjanje na pregon in upor. V: *Pregon koroških Slovencev 1942–2002*. Celovec, str. 87–112
- OBID, Vida; ROVŠEK, Jože (ur.), 1991. *Po sledovih ... : pričevanja koroških Slovencev 1920–1945*. Celovec
- RAMŠAK, Mojca, 2002. Znanost med objektivnostjo in grožnjo subjektivnosti : vloga terenskih dnevnikov in empatije pri zapisovanju življenjskih zgodb. *Traditiones* 31, št. 2, str. 93–114
- SIMA, Valentin, 2002. Pregon slovenskih družin kot višek nemškonalne politike na Koroškem. V: *Pregon koroških Slovencev 1942–2002*. Celovec, str. 21–55
- STUHLPFARRER, Karl, 2002. Preselitve in deportacije v drugi svetovni vojni. V: *Pregon koroških Slovencev 1942–2002*. Celovec, str. 9–21
- TELBAN, Borut, 1993. Imeti srce : skrb in zamera v Ambonwariju (Papua Nova Gvineja). *Etnolog* 3, str. 139–179.
1995. Anthropologies of emotions and sickness. *Anthropological Notebooks* 1, št. 1, str. 40–63

Delovna skupina:

Anja Boštjančič, Slovenska gimnazija v Celovcu

Tjaša Križnar, Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo v Ljubljani;

Nina Kropivnik, Slovenska gimnazija v Celovcu;

Sara Ogris, Slovenska gimnazija v Celovcu;

Katja Ribič, OŠ Jurij Vega v Moravčah;

Nataša Visočnik, diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja in japonologinja, mentorica skupine.

Pripovedovalci:

Magdalena Einspieler, roj. 1915, upokojena kmečka gospodinja, Stranje 3, »Sramsčnik«

Ana Gasser, roj. 1930, upokojena računovodkinja, Bilčovs 26

Avguštin Malle, roj. 1944, zgodovinar, Alois Huberstrasse 34, Celovec

Hanzi Ogris, roj. 1928, upokojeni gostilničar in trgovec, Bilčovs 13, »Miklavž«

Zofka Stingler, roj. 1929, upokojena kmečka gospodinja, Mala Gora 8

Rezi Valentinitich, roj. 1934, upokojena babica, Potok 20.

BESEDA O AVTORICI

Nataša Visočnik, diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja in japonologinja, mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze v Ljubljani.

ABOUT THE AUTHOR

Nataša Visočnik has a BA in ethnology, cultural anthropology and Japanology, and is a junior researcher at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the University of Ljubljana.

119

SUMMARY

RESEARCHING THE PERSECUTION OF THE CARINTHIAN SLOVENES

“Our feelings and theirs”

The fatal moments in a person's life are deeply impressed in his memory as we can see in the case of the victims of fascist violence from the ranks of the Carinthian Slovenes. Their experiences caused many mental traumas, which individuals tried to overcome in different ways. A few of them learned that writing and telling about them could alleviate their traumas. Some started to write a diary, but this was highly dangerous after the end of war. The regime did not tolerate evidence of its inhuman behaviour. (Malle 2002: 87)

Nevertheless, people wrote down their life stories to preventing such events from ever happening again. All the interviewees agreed that today not much is said about those times. People are increasingly less willing to listen to other people, and they are not aware that a conversation often helps them to face the horrors of the past. Telling one's personal story helps people to get over fatal moments in their life. Though events and commemorations are organised every year, it is obvious that to the authorities it is all about an insignificant past. And even though they do not obstruct the celebrations, they do nothing to increase the attendance or to involve the young.

Not everyone, who was exiled in the April days of 1942, was literate enough to record the events of these tragic times, or was able to do so later. These people preferred to suppress the painful memories in their subconscious rather than to alleviate them by writing about them. There are several reasons for this reluctance. Austria's borders were left unchanged and many people thought it improper to write about these events. They had contributed their share to the defeat of nazism, and as to their ethnic adherence they soon learned that nothing had changed. The memory of the hard times became part of the everyday life of the Slovenes only, not of the majority population. And the expellees also did not have the professional help they required. (Malle 2002: 88)

The victims of violence and their representatives, however, feel the wish and need that the memory of their suffering should never fade. It is indeed the duty of the descendants to the so-called leaving generation to preserve the memories of their ancestors' suffering, their belief in victory over the oppressors and their love of their people in the worst of times. They should be written into the nation's memory as a warning or historical documentation. They belong to the nation's treasures, which are inherited by the younger generations in order to better appreciate coexistence, and also to proudly participate in all the forms of that coexistence.

Field work is always a deep emotional experience, because the events which occur in the field and the people who cooperate in different ways, change the researcher's perception of a place and its people. The researcher's opinion of the world he researches may be different at the end of the field work from that before it started. In spite of the efforts to remain scientifically objective, new people, new events, new life stories affect the feelings of the researcher and somehow change his attitude to the world. It is true, of course, that some things leave a deeper impression in someone's memory than in others and thus have a stronger influence on his or her view of the world.